

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ROMÂNESC ÎN FAȚA TRANZIȚIEI

ANDREI NOVAK

1. Starea sistemului

Privind învățământul românesc din ambele perspective — cea a evoluției în timp și cea europeană — analiza comparativă se bazează pe:

- *dinamica*, pe o perioadă de patru decenii, a asigurării sistemului cu resursele necesare, pentru a cunoaște evoluția indicatorilor obiectivi de stare, nivelul actual al acestora și, pe această bază, perspectivele evoluției acestora;

- *comparațiile internaționale*, pentru a cunoaște locul actual al României în contextul european și în cel al grupului țărilor foste socialiste, utilizând în acest scop indicatorii obiectivi ai calității vieții, indicatori ce exprimă "distanță" ce trebuie parcursă până la acel dezirabil nivel european.

Schema indicatorilor utilizați în evaluarea calității învățământului¹ cuprinde 38 de indicatori din care prezentăm aici pe cei referitori la asigurarea cu resurse umane precum și pe cei de activitate a sistemului.

1.1. Indicatori de asigurare

Nivelul resurselor materiale, financiare și mai ales umane ale învățământului este influențat și influențază la rândul său atât obiectivele generale și specifice cât și organizarea și conducerea sistemului. Astfel, structura ciclurilor și profilurilor de învățământ nu poate fi proiectată în mod abstract, ci în funcție de resursele care o pot susține. Generalizarea învățământului de 12 ani fără o suficientă acoperire în privința resurselor a determinat scăderea calității și risipă de timp social așa cum eventuala tendință de publicitatea a obiectivului pregătirii forței de muncă poate produce dispariția învățământului tehnic și proliferarea unei categorii de absolvenți fără un orizont profesional².

Cu toate că nu utilizăm indicatorii statistici specifici, trebuie să subliniem faptul că precaritatea bazei materiale este de natură să influențeze în mod nefavorabil rezultatele sistemului de învățământ. Astfel: *insuficiența spațiilor școlare*, starea necorespunzătoare a construcțiilor școlare existente, dotarea cu *mijloace de învățământ*, absența cabinetelor psiho-sociale, de orientare școlară și profesională și a celor medicale, induc o serie de rezultate nefavorabile ale învățământului³:

¹ Andrei NOVAK, *Evaluarea calității serviciilor sociale*, în *Probleme economice*, nr. 15-16-17, 1992.

² Mihaela JIGĂU (coord.), *Probleme ale învățământului românesc*, București, Institutul de Științe ale Educației, 1991.

³ *Idem*.

- diminuarea motivației pentru studii;
- analfabetismul în privința utilizării informaticii;
- nivelul redus de cunoștințe, mai ales "desființarea" repetenței;
- necultivarea deprinderilor de a opera în spațiul științei și al capacităților creatoare a celor superdotați.

În ce privește asigurarea sistemului de învățământ cu resursele umane prezentăm în continuare un tabel care reflectă: evoluția indicatorilor în perioada 1950-1989; modificările intervenite în următorii ani precum și nivelurile acestor indicatori corespunzătoare țărilor europene în general și țările foste socialiste, în special.

Nivelurile unor indicatori ai resurselor umane corespunzătoare României (1950-1919/92) și țările europene

Indicatori	România			Nivelul mediu din țările foste socialiste	Nivelul mediu
	1950	1989/90	1991/92		
1	2	3	4	5	6
1. <i>educatoare</i> ce revin la suta de copii cuprinși în grădiniță	2,9	3,7	4,9	7,9	6,5
2. <i>învățători</i> ce revin la suta de elevi din clasele I-IV	3,2	3,9	4,7	5,6	5,4
3. <i>profesori</i> ce revin la suta de elevi cuprinși în gimnaziu	5,7	5,6	7,0	-	-
3. <i>profesori</i> ce revin la suta de elevi cuprinși în liceu	5,5	3,1	6,25	7,87	7,75

Creșterile celor patru rapoarte în anul 1991/92 față de 1989 sunt determinate de doi factori:

- creșterea numărului de cadre didactice (educatoare, cu 16%; învățători, cu 4,7%; profesori de gimnaziu, cu 16% și profesori de liceu, cu 14,3%);
- diminuarea considerabilă a elevilor cuprinși în ciclurile respective (copii în grădinițe, cu 11,2%; elevi în clasele primare, cu 12,2%; elevi de gimnaziu, cu 7,6%; elevi din liceu, cu 42,2%).

Trebuie, de asemenea, subliniat faptul că aceste creșteri spectaculoase (14-16%) de personal didactic nu pot fi realizate decât în detrimentul calității, prin utilizarea, mai ales în mediul rural, a unor persoane fără calificare necesară.

Comparativ cu nivelurile medii corespunzătoare țărilor foste socialiste și, respectiv, țărilor europene în general, nivelurile înregistrate în țara noastră în 1989/90 au fost de 1,8-2,1 ori mai reduse ori mai scăzute în ce privește profesorii de liceu ce revin la suta de elevi cuprinși în liceu.

Nivelurile acestor indicatori, înregistrate în 1991/92 în condițiile arătate, au redus decalajul, ele fiind de 1,3-1,6 ori mai reduse pentru educatoare, de 1,1-1,2 ori pentru învățători și de 1,25 pentru profesorii de liceu.

Luând ca ipoteză de lucru un ritm mediu de creștere de 5%, și subliniind faptul că această creștere trebuie să aibă loc numai pe seama cadrelor calificate, pentru a atinge nivelurile medii existente în 1986-1988 în Europa și, respectiv, țările foste socialiste (de remarcat faptul că nivelul mediu al acestora este mai ridicat decât nivelul mediu european)

sunt necesari 6-10 ani în ce privește asigurarea cu educatoare, 3-4 ani în ce privește asigurarea cu învățători și 5 ani pentru asigurarea cu profesori de liceu. Această simplă ipoteză se referă la situația în care actualele efective de elevi ar rămâne constante și nu are decât rolul de a sugera efortul necesar pentru apropierea țării noastre de nivelurile europene ale indicatorilor de asigurare analizați.

1.2. Numărul studenților ce revin la suta de mii de locuitori

Cu toate că acest indicator, des utilizat în comparațiile internaționale, trebuie prezentat cu o anumită prudență, el fiind strâns legat de starea economică și de perspectivele acesteia, analiza lui este semnificativă pentru activitatea sistemului de învățământ.

Dacă în 1950 în România erau 334 studenți la suta de mii de locuitori, în anul 1989 reveneau 679 de studenți adică o creștere de peste două ori a nivelului acestui indicator, creștere însă care nu ne-a scutit de a fi pe ultimul loc din cele 24 de țări europene analizate (pentru care datele corespund anilor 1986-1988); nivelul înregistrat în România în anul 1989 era de 2,2 ori mai mic decât cel înregistrat în țările foste socialiste și de aproape 3 ori mai redus decât nivelul mediu european.

În următorii doi ani — 1990/91 și 1991/92 — numărul studenților ce reveneau sutei de mii de locuitori din România a crescut la 792 și respectiv la 902, înregistrându-se deci creșteri cu 16,6 și respectiv 32,8% față de nivelul indicatorului din 1989, reducându-se astfel decalajul față de cele două niveluri de referință (1,63 și respectiv 2,24 ori) presupuse a fi rămase constante în acest timp (presupunere emisă din lipsa unor informații mai apropiate în timp).

Luând în calcul și numărul studenților instituțiilor particulare de învățământ superior se apreciază că în cadrul acestora sunt cuprinși aproximativ 80 mii de studenți, putem estima că în prezent, în România revin aproape 1250 studenți la o sută de mii de locuitori, nivel care apropie România de cel al celorlalte țări foste socialiste (1584) și, în bună măsură, de cel mediu european (2090) față de care decalajele sunt de 1,67 ori (în ipoteza în care pentru celelalte țări nivelurile indicatorilor nu s-ar fi modificat).

2. Modificări intervenite în învățământul românesc după 1989

Una din modificările cu consecințe nefavorabile asupra calității învățământului a fost reducerea arbitrară a normei didactice însoțită de "liberalizarea" transferurilor. Consecința a fost migrarea masivă a cadrelor didactice din mediul rural spre orașe, lăsând astfel satul fără profesori calificați și obligând să se apeleze la absolvenții de liceu sau la alte persoane fără pregătire profesională absolut necesară. În acest fel și cu aceste consecințe se explică în mare măsură creșterea bruscă a numărului de profesori ce revin la suta de elevi. Această gravă disfuncție creată procesului de învățământ constituie, din păcate, un exemplu concludent de neglijare a relației obiective existente între reforma socială și cea pedagogică, între necesități și posibilități, între obiective și resurse. Creșterea, în acest mod, cu 10-16% în ultimii doi ani a numărului de profesori din învățământul preșcolar, gimnazial și liceal este departe de a constitui o premisă favorabilă procesului de învățământ conducând, într-o

anumită măsură, la deteriorarea calității acestui proces în mediul rural, la dezechilibrarea accentuată a șanselor de acces ale elevilor din acest mediu.

În ce privește *structura pe tipuri a învățământului liceal* se constată mari reorientări în cei doi ani 1990/91 și 1991/92. Astfel, dacă în ponderile elevilor cuprinși în liceele industriale și în cele agroindustriale erau de 71 și respectiv 19%, în anul 1991/92 acestea erau de numai 43 și respectiv 8,8%. În același interval de timp, ponderea elevilor cuprinși în liceele teoretice (și altele) a crescut de la 5,9% la 40,8% în timp ce elevii liceelor economice reprezentau 3,9% și respectiv 7,4% în cei doi ani de referință.

Dacă în 1989/90 ponderea elevilor cuprinși în clasa a IX-a a liceelor industriale și agro-industriale reprezenta 91,7%, în 1991/92 era de numai 32,3%, în timp ce ponderea celor cuprinși în liceele economice (în clasa a IX-a) a crescut de la 2,8% la 8% iar cea a elevilor cuprinși în clasa a IX-a a liceelor teoretice (și altele) a crescut de la 5,4% la 59,65%.

Modificări structurale importante au avut loc și în *învățământul superior* în sensul că ponderea studenților cuprinși în domeniul tehnic a scăzut de la 64,9% în 1989/90 la 53,7% în 1991/92 în timp ce ponderea studenților cuprinși în învățământul universitar, juridic și de artă a crescut de la 11,6% la 20,9%. La nivelul anului I (curs de zi) ponderea studenților cuprinși în domeniul tehnic era de 45,1% în timp ce studenții cuprinși în domeniile universitar, juridic și de artă aveau deja o pondere de 28,2%.

Pierderile școlare deși nu constituie un aspect specific perioadei de după 1989, reprezintă una din problemele cu care s-a confruntat și continuă să se confrunte învățământul românesc. În anul școlar 1990/91 nivelul mediu de repetenție pentru clasele I-IV era de 4,3% în timp ce elevii cu situația neîncheiată reprezentau 0,6% ceea ce face ca rata medie anuală de promovabilitate să fie de 92,8%.

Acceptând că și în viitor se mențin aceeași coeficienți de promovabilitate ca în 1990/91 se pot calcula — ca și în cazul tabelelor de mortalitate — probabilitatea de absolvire a celor două cicluri. Astfel, un elev are 81,8% șanse de a absolvi, în patru ani ciclul primar și 74,2% șanse de a absolvi în patru ani, ciclul V-VIII. Șansele de a absolvi, în numai opt ani, cele două cicluri de învățământ sunt de 60,7%.

În ce privește *învățământul liceal*, neavând datele necesare — pierderile din fiecare clasă s-au calculat astfel: s-a raportat efectivul clasei a X-a / a XI-a din anul n la efectivul clasei a IX / a XI-a din anul $n-1$ calculând astfel probabilitățile de trecere de la o clasă la alta. Principalul dezavantaj al acestui mod de calcul îl constituie faptul că în efectivul clasei a X-a / a XII-a sunt cuprinși și repetenții din anul școlar anterior, deci, aceste posibilități de a trece sunt supraestimate. Pierderile medii calculate pentru ultimii trei ani de învățământ — sunt de 6,1% de la clasa a IX-a la a X-a și de 5% de la a XI-a la a XII-a. De menționat că nu s-a putut calcula din lipsa datelor, pierderile înregistrate în clasele a X-a și a XII-a.

Desigur, ipoteza menținerii în viitor a actualelor niveluri ale probabilităților de promovare poate fi contestată (ca urmare a unui posibil caracter accidental al acestor niveluri) dar proiecția efectuată pe această bază are rolul de a evidenția gravitatea fenomenului pierderilor școlare din învățământul românesc.

Apariția învățământului particular, dincolo de părerile pro și contra, precum și de modificările intervenite în sistemul social (trecerea spre economia de piață, apariția sau dezvoltarea unor profesii) au dus pe de o parte la scăderea motivației pentru învățământul superior dar și pentru cel postgimnazial (dintr-un Buletin informativ al Comisiei Naționale

pentru Statistică — vezi *Adevărul* din 29 sept. 1992 — reiese că din totalul absolvenților clasei a VIII-a din 1992 s-au înscris la concursul de admitere în liceu 57,2%, la cel pentru școlile profesionale 20,4%, în timp ce 22,4% nu s-au înscris la nici un fel de concurs, iar pe de altă parte la reducerea profesiei asupra instituțiilor de învățământ superior de stat în favoarea celor particulare.

Considerăm că învățământul particular poate deveni o *alternativă educațională reală* în condițiile în care el primește girul pedagogic, metodologic din partea comisiilor de specialitate ale ministerului de resort, evitându-se astfel atât supralicitarea acestor instituții, cât, mai ales, eventualul nivel necorespunzător de pregătire în cadrul lor.

Aceste condiții sunt însă absolut necesare, altfel starea de provizorat, de incertitudine va periclita și va crește riscul de a ajunge la o posibilă segregare economică, situație în care tinerii nu neapărat dotați, dar provenind din categorii socio-profesionale cu posibilități mari de câștig vor deveni absolvenți cu o pregătire necorespunzătoare, comparativ cu cei care au urmat cursurile învățământului de stat.

3. Percepția calității învățământului

Efectuând o cercetare privind percepția calității unor servicii sociale și autorități publice(4), pe un eșantion de 1067 subiecți adulți din municipiul București, s-au constatat următoarele aspecte referitoare la învățământ:

Întrebați în ce măsură sunt satisfăcuți de calitatea învățământului, doar un subiect din cinci (20,6%) apreciază în (foarte) mare măsură, un subiect din patru (25,85%) apreciază într-o măsură medie iar un alt subiect din cinci (19,9%) nu este mulțumit deloc sau apreciază doar în mică măsură calitatea învățământului. Poate că pare paradoxal dar subiecții care au studii superioare apreciază într-o pondere mai redusă (25,7% dintre aceștia) calitatea învățământului decât o fac cei cu studii liceale sau profesionale (32%) sau cei cu școala generală (36% dintre aceștia apreciază în mare și foarte mare măsură calitatea învățământului). Același posibil paradox se întâlnește și în ce privește ponderea celor care nu sunt deloc mulțumiți sau care apreciază doar în mică măsură calitatea învățământului: 34% dintre subiecții cu studii superioare față de 30% dintre subiecții care au absolvit școlile profesionale sau liceul și față de 22,5% dintre cei care au absolvit doar școala generală!

Încercând să obținem opinia subiecților în privința importanței factorilor care contribuie la accesul elevilor în învățământul superior, răspunsurile acestora au fost următoarele: *interesul elevilor* a fost considerat ca factor care influențează în (foarte) mare măsură de către 84,6% din subiecți, iar *aptitudinile elevilor* de către 83,2% în timp ce *condițiile de studii oferite de familie și calitatea activității profesorilor* au fost considerate ca (foarte) importante de către 75,2-75,6% din subiecți, iar ultimul factor, în ordinea importanței acordate de subiecți, l-a constituit *meditațiile* pentru care au optat 55,7% din totalul celor chestionați.

Așadar, primii doi factori, *interesul elevilor* și *aptitudinile* acestora, au întrunit opiniile a cinci subiecți din șase apreciindu-se că ei sunt decisivi în ce privește șansele de reușită în învățământul superior; pentru trei subiecți din patru condițiile de studii oferite de familie și calitatea activității profesorilor constituie factori de primă importanță în timp ce doar unul din doi subiecți consideră că efectuarea meditațiilor constituie un factor ce

contribuie decisiv la reușită. Însumarea celor cinci ponderi (374%) arată că, în medie, fiecare subiect a considerat că se cer întrunite efectele de câte 3-4 factori (3,7) pentru a asigura reușita admiterii în învățământul superior.

4. Considerații privind reforma învățământului

Pornind de la axioma că viitorul unei națiuni depinde de calitatea educației și învățământului — ca principali factori de modelare a tinerei generații — reforma învățământului trebuie înțeleasă ca un proces complex de modernizare și inovare în întregul său ansamblu: conținut, structură, evaluare, astfel încât să se realizeze valorificarea optimă a resurselor umane ale societății.

Caracteristica principală a reformei învățământului românesc nu constă atât în faptul că ea trebuie să corespundă cerințelor unei renovări periodice, specifice de altfel tuturor sistemelor de învățământ, cât mai ales în faptul că ea este impusă de tranziția de la totalitarism la democrație, de la economia centralizată la economia de piață. În consecință, ea trebuie să corespundă atât criteriilor adresate învățământului european — vizând probleme legate de finalitățile sistemului educativ, eficiența socială, capacitatea de a participa la schimbările apărute sau în curs de apariție, capacitatea, de a prevedea mutațiile — cât și celor specifice în mai mică sau mai mare măsură învățământului nostru: centralismul și pierderea capacității autoreglatoare, discrepanța dintre cererea de educație reală și cea indusă formal în reproducția sistemului (formarea forței de muncă într-un orizont profesional îngust, dezvoltarea necorespunzătoare a educației permanente ș.a.). Ne aflăm în fața unei reforme școlare de sincronizare cu Occidentul, dar o sincronizare adaptată la nevoile și posibilitățile noastre interne.

Se consideră⁵ că sunt trei aspecte ale reformei sociale care ar trebui să restructureze și modul de gândire pedagogică atât al teoreticienilor cât și al practicienilor:

- sub aspect economic, trecerea de la economia de tip dirijat la economia de piață;
- sub aspect politic, regândirea sistemului unor valori pedagogice tipice unui sistem democratic, atât la nivelul conducerii școlii cât și în organizarea procesului instructiv-educativ;
- saltul de la modelul cultural al societății industrializate la societatea de tip informațional, deschisă permanent înnoirii din interiorul sistemului.

Cuprinzând întregul ansamblu problematic, reforma învățământului trebuie să ia în considerare *obiectivele generale*; *organizarea și conducerea precum și resursele umane și materiale*, componente definitorii de natură să caracterizeze global sistemul de învățământ, rezultatele acestuia fiind fie determinate, fie condiționate sau influențate de nivelul acestor componente. Precaritatea resurselor materiale și dificultățile în asigurarea, atât sub aspect cantitativ cât și calitativ, cu resursele umane corespunzătoare, deci *dependența* acestora de redresarea economică, constituie piedica principală ce stă în prezent în fața școlii. De aceea, toate etapele și deciziile ce compun strategia trebuie să se bazeze pe *diagnoza* riguroasă a situației existente, atât pentru evitarea disfuncțiilor dintre obiective și resurse cât și pentru ca, pe baza situației actuale, să se poată crea premisele corespunzătoare anticipării soluțiilor viitoare.

⁵ Sorin CRISTEA, *Suntem în fața unor idei în dezbatere*, în *Revista de pedagogie*, nr. 1, 1991.

BIBLIOGRAFIE

1. *** *Politiques et strategies de l'enseignement postsecondaire et diversification face à la situation de l'emploi*, Paris, UNESCO, BIE, 1988.
2. *** Nicolae RADU, Matei CERKEZ, *Sincronizare cu occidentul, sincronie adaptată la nevoile românești*, în *Revista de pedagogie*, 1, 1991.
3. *** *Anuarul statistic UNESCO*, 1991.
4. *** *Documentar statistic*, MIS. 1992.